

7 Vývoj moderního vzdělávání dospělých v českých zemích do poloviny 20. století

Úvod

Kapitola je zaměřena převážně faktograficky. Popisuje vývoj vzdělávání dospělých v českých zemích od 19. století (se zaměřením na jeho druhou polovinu) do roku 1948. Tato část českých dějin (stejně jako tomu bylo jinde v Evropě) byla v mnoha ohledech dynamická, neboť v ní probíhala řada kulturních, politických, sociálních a ekonomických změn. Kapitola sleduje nejvýznamnější osobnosti zapojené do vzdělávacích aktivit, hlavní organizace aktivní na tomto poli a s ohledem na 20. století také institucionální rámec (legislativa, financování). V neposlední řadě jsou představeny klíčové myšlenky, které vzdělávání dospělých podněcovaly a spoluurčovaly jeho podoby.

7.1 Osvěta a lidov ýchova v období Rakouska-Uherska

Historie vzdělávání dospělých je v našem kulturním prostoru spjata s rozvojem osvětové a lidov ýchovné činnosti. **Osvětu** můžeme chápat jako tradiční pojem označující veškeré výchovné a vzdělávací aktivity zaměřené na celou populaci, převážně ovšem na dospělé, a odehrávající se mimo školský systém. Za cíl si klade především zvyšování kulturní a vzdělanostní úrovně širokých vrstev. (Šerák, 2009). Na přelomu 19. a 20. století se do popředí dostal pojem **lidov ýchova** (dle německého vzoru *Volksbildung*), který nebýval tak výrazně spojován s dominancí intelektuální elity snažící se cíleně formovat široké masy nevzdělaného obyvatelstva, převážně prostřednictvím šíření akademických znalostí.

Z hlediska vývoje osvěty platí, že jde o sféru neoddělitelně spjatou s aktivitami spolků, sdružení a jednot, přičemž činnost těchto institucí i dobové legislativní normy, týkající se edukačních aktivit, směřovaly převážně do oblasti základní vzdělanosti, kultury a politiky (tj. v dnešní terminologii zájmového a občanského vzdělávání). Kvalifikační a odborný obsah začíná dominovat – s určitými výjimkami, jako bylo například období hospodářské krize v první polovině třicátých let – až v průběhu šedesátých let dvacátého století.

Samotné počátky osvětových aktivit spadají již do doby osvícenství, pro niž byly typické snahy popularizovat vědu a uvádět její poznatky do běžného života. Dělo se tak například prostřednictvím encyklopedií, pořádáním veřejných přednášek nebo praktických demonstrací. Skutečným rozmachem však prošla oblast osvěty v době národního obrození. Primární aspekt tohoto působení tak představovala víra v moc vzdělání při přeměně společnosti k lepšímu stavu a povznesení v rámci určité ideje. V českých zemích představovali hlavní hnací sílu těchto aktivit intelektuálové pocházející především z měšťanského či z venkovského prostředí, snažící se zprostředkovat širokému obyvatelstvu vědění dostupné dosud pouze elitám (Vymazal, 1990, s. 20). Z obsahového hlediska hrála vlivem historických i politických okolností hlavní roli především národnostní tematika a vzhledem k dobovým souvislostem rovněž témata spojená s vědeckotechnickou revolucí. Druhá polovina století je pak ve znamení dominance řady sociálních hnutí (především stavovské, dělnické, ženské), chápajících vzdělání jako nástroj emancipace a rozvoje. Osvětové hnutí je tak vlastně možné považovat za jakýsi první moderní a zároveň funkční pokus propojit tradiční výchovné ideály s aktuálními požadavky nastolenými měnícími se společenskými podmínkami.

Mezi významná jména tohoto období můžeme řadit např. **Karla Slavoje Amerlinga** (1807–1884), jehož jméno je spjata především se založením vzdělávacího ústavu nazvaného Budeč zaměřeného na kulturně výchovnou činnost v nejširším slova smyslu. Inicioval rovněž systém profesního rozvoje učitelů, pozornost věnoval i vzdělávání žen a dívek (Škoda, 1996, s. 37–38). Rovněž pravděpodobně nejvýznamnější postava české pedagogiky druhé poloviny 19. století, **Gustav Adolf Lindner** (1828–

1887) věnovala vedle dominující problematiky školské výchovy svou pozornost i otázkám rozvoje vzdělání učitelstva. Je to právě oblast odborné přípravy této specifické profesní skupiny, která na dlouhou dobu zůstává jako jediná z široké variety možností vzdělávání dospělých podrobněji teoreticky rozpracována.

Především od konce šedesátých let, kdy došlo pod vlivem prosincové ústavy z roku 1867 k určitému uvolnění společenského života, se hojně rozvíjely aktivity nově vznikajících spolků, ať už pěveckých (Hlahol), uměleckých, ženských (Americký klub dam) a čtenářských. Pravděpodobně první institucí, šířící v rámci tohoto hnutí vědu a kulturu na našem území, byla Maticе česká, založená počátkem třicátých let 19. století. Významné bylo i působení knihoven či tělovýchovných spolků (především Sokol, Orel atd.). Nicméně až od sedmdesátých let 19. století začínají na českém území vznikat spolky, které se programově a soustavně zabývají osvětou (lidovými) jako hlavní náplní své činnosti. Jedním z prvních byl spolek Osvěta, realizující veřejné přednášky různorodého obsahu. Roku 1899 byl ustanoven Výbor pro pořádání lidových přednášek při pražské univerzitě, postupně začala vznikat i samostatná vzdělávací ústředí politických stran (např. Dělnická akademie nebo Ústřední škola dělnická). Je třeba poznamenat, že právě lidovýchovné aktivity představovaly v českém prostředí určitou reakci na politické i národnostní kontexty a v neposlední řadě měly za cíl i kompenzaci nedostatků školského systému.

První skutečně reálnou snahu o koncentraci osvětové činnosti v rámci jednotné organizační struktury představovalo založení **Ústředního vzdělávacího sboru** (1902), vzniklého zpočátku na základě spolupráce sokolských, hasičských a učitelských organizací. Roku 1906 byl konečně na popud Národní rady české založen **Svaz osvětový** jako všenárodní lidovýchovné centrum osvětových spolků, které si za cíl své činnosti určilo organizování vzdělávací práce, jakož i evidenci všech souvisejících aktivit. Jeho prvním předsedou byl zvolen univerzitní profesor František Pastrnek. (Gallo, Škoda, 1986, s. 183) Mezi konkrétní úkoly Svazu patřilo zakládání a zvelebování lidových knihoven a čítáren, vydávání a distribuce knih a časopisů, pořádání přednášek a další kulturních akcí, jakými byly např. výstavy, divadelní představení, hudební produkce apod. (Pokorný, 2003). Vedle pražského, brněnského (přidružený Moravskoslezský svaz osvětový) a vídeňského (Osvětový svaz dolnorakouský) ústředí vyvíjely horlivou činnost i jeho okresní a místní vzdělávací sbory (před vypuknutím 1. světové války jich bylo 70), pořádající vzdělávací kurzy v souladu s regionálními potřebami. Svaz rovněž působil jako zastřešující instituce pro většinu významných již existujících osvětových spolků a jeho činnost zasahovala prakticky do všech složek kulturního života. Mezi významné aktivity Svazu patřilo i vydávání odborného časopisu *Česká osvěta* nebo provoz Lidové školy Svazu osvětového, po roce 1918 nazvané Husova škola pro vyšší vzdělání a národní výchovu. Za vznikem této instituce stál předpoklad, že skutečného vzdělání nelze dosáhnout návštěvou jednotlivých izolovaných edukačních aktivit, nýbrž pouze stykem s dlouhodobým a systematickým působením. Podobné instituce byly sice na místní úrovni zakládány již v minulosti (např. Volné lidové školy v Náchodě, Kolíně, Plzni, Hradci Králové nebo v Klatovech, Lidová škola v Nuslích apod.), ovšem ke vzniku skutečně celonárodně působící lidové školy došlo až těsně před vypuknutím války.

O popularizaci vědeckých poznatků se od r. 1898 intenzivně snažily i **univerzitní extenze**. Jde o koncept realizovaný poprvé v druhé polovině 19. století univerzitami v Cambridge a v Oxfordu, které v návaznosti na přednáškové aktivity docenta cambridžské univerzity Jamese Stuarta začaly pod názvem University Extension Lectures realizovat od roku 1873 osvětové přednášky určené laické veřejnosti mimo akademická města (Osvětový ústav, 1960, s. 5). V našem prostředí iniciovali realizaci této myšlenky profesori Karlovy univerzity Otakar Hostinský a Tomáš G. Masaryk. Jejich základní ideou bylo vědecké vzdělávání širokých vrstev, které bylo realizováno formou přednášek (většinou řazených do jednotlivých kurzů po šesti). Organizovaly je vysoké školy, striktně vyloučeno bylo přednášení o sporných politických, náboženských a sociálních otázkách. Mezi přednášejícími se objevovala jména jako J. Vrchlický, J. Pekař, O. Hostinský nebo T. G. Masaryk. Kromě Prahy byly extenze pořádány i v některých dalších městech.

7.2 Rozvoj lidovýchovné činnosti v Československé republice (1918–1938)

Skutečným rozmachem pak prošla oblast lidovýchovy v době existence meziválečné Československé republiky. Vznik nového státněpolitického uspořádání, velké vzdělanostní rozdíly mezi jednotlivými regiony, jakož i nutnost rozvoje a konkurenceschopnosti hospodářství, to vše vedlo vrcholové představitele státu k podpoře nově se utvářejícího systému lidovýchovy (Šerák, 2009, s. 84). Budování nově postavené demokratické společnosti, přiznání všeobecného volebního práva, jakož i nutnost legitimizace a upevnování principu nově vytvořeného národnostního prvku vyvolávalo nutnost adekvátního vzdělávání všech vrstev obyvatelstva. Vyjádřením tohoto přístupu bylo již přijetí zákona č. 67 ze 7. února 1919, o organizaci lidových kursů občanské výchovy. Na základě tohoto právního aktu realizované bezplatné kursy měly za cíl především šíření základních vědomostí týkajících se zřízení a fungování čs. státu, občanských práv a povinností, historického vývoje Československa, významu demokracie, mravních základů státu apod. Podle pozdějších doplňujících výnosů Ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO) – např. výnos z dubna 1919 č. 13.878, z listopadu 1927 č. 193.248, z prosince 1927 č. 149.221 nebo z ledna 1932 č. 150.071/31 – měly být každému předmětu souvisle věnovány alespoň čtyři vyučovací hodiny. Za účelem realizace těchto kurzů měly být podle znění zákona v každém soudním okrese zřizovány tzv. osvětové sbory a v každé obci místní osvětové komise. Holman uvádí, že do roku 1926 se takto vytvořená struktura rozrostla na 569 okresních a městských osvětových sborů a 8442 místních osvětových komisí (Holman, 1968, s. 11). Celý systém byl řízen prostřednictvím lidovýchovného oddělení MŠANO, v jehož čele stál od roku 1923 **Antonín Matula** (1885–1953), jeden z nejvýznamnějších prvorepublikových odborníků na oblast lidovýchovy a autor řady odborných publikací.

Zákon sám o sobě byl původně koncipován na podstatně širším základě. Jeho účelem mělo být prosazení nové státní ideologie a vytvoření nového, státem dozorovaného systému osvětové činnosti, založené na síti vytvořených osvětových sborů a místních osvětových komisí. Ve svých obsahových východiscích měl zahrnovat celou lidovýchovnou realitu, ovšem z objektivních (politických, finančních a časových) důvodů byl v konečném výsledku redukován pouze na občanskovýchovná témata. Většina aktivit byla navíc v reálu zprostředkovávána převážně středním vrstvám a měšťanům, zatímco vesnické méně vzdělané obyvatelstvo bylo tímto úsilím zasaženo podstatně méně. Negativně se projevoval i fakt, že zákon byl z důvodu akutní potřeby vydán ve velkém spěchu a bez dostatečné přípravy, následkem čehož nebyla plně zajištěna realizace všech deklarovaných záměrů (především po stránce organizačního a finančního zabezpečení). Mezi pozitiva této právní normy lze naopak řadit roli konstituujícího faktoru v kontextu vzniku institucionálního systému osvětové činnosti, ocenit je nutné i jeho demokratický charakter zpřístupňující alespoň některé aspekty vzdělání všem dospělým obyvatelům tehdejšího Československa.

Postupem času se nicméně začala projevovat celkově nedostatečná podpora ze strany státu, kdy dominantní vliv na celou oblast měly spíše jednotlivé obce. Výsledkem byla závislost jednotlivých vzdělávacích organizací na svépomoci a nutnost pořádat i nevhodné a nevhodnotné akce komerčního či politického charakteru. Zajímavým se v tomto kontextu jeví výnos MŠANO č. 27618/3461 ze 7. května 1920, na základě kterého se těm organizacím, které zahrnou do svých kursů občanské výchovy přednášky (věcně upravené a prosté stranického zabarvení) o programech hlavních a státotvorných politických stran, dá přednost při rozdělování státních subvencí. Zvláštní pozornost se doporučovala věnovat ženám a dorostu staršímu 18 let.

Jako červená nit se celou historií lidovýchovy v samostatné republice vine i nevyjasněnost zdrojů financování a nedostatek kvalifikovaných pracovníků. Na tento nedostatek přímo reagoval zákon č. 251 Sb. ze dne 13. 7. 1922, který v článku VII. stanovoval povinnost učitelů veřejných škol národních spolupůsobit při různých lidovýchovných akcích bez zvláštní odměny, až do výše 4 hodin týdně nad normální míru učebně povinnosti. Zanedbávání této povinnosti mohlo být trestáno dle příslušných předpisů. (Holman, 1968, s. 31) V reakci na toto opatření se nicméně objevují i názory, že osvětovou práci nelze nikomu předepisovat. Odborníci rovněž poukazovali i na nevhodnost závislosti celého

systému na učitelstvu a školském prostředí obecně a některé komentáře hovořily dokonce o nutnosti „odučitelizovat“ celou lidov ýchovu (blíže Škoda, 1972, s. 30).

V pozdějších letech, díky stabilizaci politické i ekonomické situace nově založené republiky, bylo zaměření těchto kursů (v rámci Organizačního statutu pro lidové kursy občanské výchovy ze dne 7. 4. 1924) přece jenom rozšířeno v duchu původních návrhů i na cíle všeobecně vzdělávací, jakými bylo např. šíření vědeckých poznatků, filozofie, práva, národního hospodářství, historie, etiky, hygieny apod. Na základě výše uvedené normy byly také dosavadní pobočky Svazu osvětového změněny na okresní osvětové sbory (v roce 1927 jich pouze v Česku existovalo 293). Realitu lidov ýchovné činnosti operativně ovlivňovala i řada dalších výnosů Ministerstva školství a národní osvěty, např. výnos o vzdělávacích kurzech na venkově z roku 1920, o bezplatných kurzech pro nezaměstnané z roku 1923, o vzdělávacích kurzech pro ženy z roku 1924, o vyšších lidov ých školách podporovaných státem z roku 1926, o veřejné péči osvětové o nezaměstnané z roku 1932 apod.

Pro celé období první Československé republiky byla typický stav, kdy vedle sebe paralelně existovaly dvě různé osvětové struktury. Široké spektrum aktivit realizovaly osvětové spolky, z nichž mnohé navazovaly na svou činnost již z dob Rakouska-Uherska. Na straně druhé byl v návaznosti na dikci lidov ýchovného zákona postupně konstituován systém osvětov ých sborů a komisí, prostřednictvím kterých stát projevoval svou snahu o monopolizaci a ovládnutí celé sféry (Škoda, 1972, s. 28). Zatímco Svaz osvětov ý převážně autonomně pokrýval vzdělávací aktivity spolků a jednot, osvětové sbory fungovaly jako nástroje působení státu. Jejich nepřehlédnutelná politická exponovanost byla potvrzována i členstvím zástupců jednotlivých politických stran. Sbory měly povinnost pečovat o lidov ýchovu za pomoci místních osvětov ých komisí. Obce pak měly povinnost opatřit pro vzdělávací akce místnost, otop a světlo a zároveň přispívat na každého obyvatele částkou minimálně 20–50 haléřů. Okresní osvětové sbory pořádaly nejen přednášky, ale i koncerty, divadelní a filmová představení, řídily i systém lidov ých knihoven. Jednotlivé okresní sbory se pak sdružovaly v osvětové sbory krajské.

V den prezidentov ých 75. narozenin, 7. března 1925, byl stávající Svaz osvětov ý transformován na **Masarykův lidov ýchovný ústav**. Podnět k jeho založení vyšel přímo od prezidenta republiky, který z Národního fondu, založeného u příležitosti jeho sedmdesátých narozenin, věnoval 4 milióny korun (Bakoš, 1990, s. 31). Jeho úkolem bylo především plnit poradní a organizační funkci směrem k ostatním lidov ýchovným spolkům a organizacím a vykonávat vědeckou činnost v oblasti lidov ýchovy. Cílem bylo především sjednocení veškeré osvětové činnosti, kterou do té doby zastřešovaly různé instituce (kromě Svazu osvětového v Praze i Ústřední škola dělnická v Praze, Svobodné učení selské v Praze, Dělnická akademie v Praze, Masarykova akademie práce v Praze, Matice slovenská, Výbor pro pořádání lidov ých přednášek českých vysokých škol brněnských, Československá obec sokolská apod.). Ty se také nově staly jeho kmenovými členy. V čele ústavu stálo kuratorium, v němž měla každá z kmenov ých organizací dva zástupce, členem byl i ministr školství a osvěty. Činnost odborů Masarykova ústavu byla rozčleněna do oblasti divadelní, hudební, kinematografické, literární, loutkářské, přednáškové, rekreační, rozhlasové, studijní, umělecko-výtvarné a hospodářské. Ústav rovněž realizoval výcvik lidov ýchovných pracovníků, vydával vyučovací materiály a pomůcky, pravidelný věstník Československá lidová výchova nebo časopisy Česká osvěta (ten vycházel již od roku 1904) a Úhor.

Zvláštní postavení v systému lidov ýchovy zastávaly **vyšší lidové školy**, vrcholné instituce lidov ýchovné soustavy. Nabízely kurzy především všeobecného vzdělání a odborných znalostí, realizované převážně večerní formou. Příležitostně byly pro lepší přehlednost děleny na školy odborné, neutrální (občanské, národní) a zájmové (politické). Docházka byla dobrovolná a nemajetní občané měli možnost studovat bezplatně. Tento typ škol bylo možné studovat od 16 let. Ačkoliv jejich osnovy nebyly oficiálně normalizovány, vykazovaly velkou míru akademičnosti a pedagogického přístupu. V třicátých letech fungovalo těchto škol celkem 26, z toho 5 německých. (Škoda, Paška, 1977) V pozdějších letech byly rovněž zaznamenány snahy vytvořit na půdorysu vyšších lidov ých škol nový stupeň výchovy dospělých, který by byl zařazen do systému formálního školského vzdělávání. Tato

iniciativa však nikdy nedosáhla svého naplnění. (Škoda, 1972, s. 53) Nižší stupeň v tomto systému představovaly **lidové školy**, které kromě tradičních kurzů všeobecného a odborného vzdělávání (počty, pravopis, těsnopis, psaní na stoji, jazyky ad.) nabízely i přednáškové kurzy pro nezapsané posluchače z oblasti filozofie, politiky, národopisu, cestopisu, umění apod.

Ve své činnosti pokračovaly i tři samostatné **univerzitní extenze** – pražská, brněnská a bratislavská – později spojené v organizaci nazvanou Extenze čs. vysokých škol v Československé republice. Nejoblíbenějšími přednášenými obory byla sociologie, dějiny, zeměpis nebo národní hospodářství. Významnou roli hrály vzdělávací centrály politických stran v čele s **Dělnickou akademií**. Ta byla založená již roku 1896 jako mimostranická složka Československé sociálně demokratické strany dělnické. Mezi jejími zakladateli figuruje kromě sociálně demokratického předáka Josefa Steinera i profesor Karlovy university T. G. Masaryk, jinak autor jejího prvního programu. Na vrcholu své činnosti měla akademie až 50 poboček a kromě toho zajišťovala i činnost vlastních škol (např. Vyšší škola socialistická v Praze – od roku 1905, Vyšší dělnická lidová škola v Kladně, v Brně, Ostravě atd.). Její aktivity byly rovněž úzce spjaty s činností Odborového sdružení československého.

Jak bylo již výše naznačeno, v případě Dělnické akademie šlo možná o nejvýznamnější, nikoliv však o jedinou vzdělávací organizaci pod patronací politické strany. Této možnosti působení na široké vrstvy využívaly prakticky všechny významné strany té doby. Uvedme jenom ty nejnámější: Vzdělávací ústředí Československé strany národně socialistické mělo název **Ústřední škola dělnická** a vzniklo v roce 1897. Agrárníci (Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu) zřizovali **Svobodné učení selské**, Československá strana národně demokratická potom **Osvětový klub**, Československá strana lidová **Lidovou akademii** a konečně Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská **Československou akademii**. Velmi významné (i s ohledem na budoucí dění) byly aktivity Mezinárodního sdružení marxistických akademiků, které bylo roku 1936 přejmenováno na **Socialistickou akademii** (zřízena Komunistickou stranou Československa, v čele stál profesor Zdeněk Nejedlý). Všechny výše uvedené instituce nabízely kromě politicky zaměřených přednášek v duchu zřizujících stran i kurzy politicky zcela indiferentní, např. cizí jazyky, umělecká výchova, těsnopis, vědecká popularizace apod.

Drtivý dopad na lidovýchovnou praxi měla hospodářská krize v letech 1929–33, která se ve svých důsledcích projevila nedostatkem veřejných financí i zničující nezaměstnaností (kolem 1 milionu nezaměstnaných). Stát na tuto situaci reagoval snížením dotací na lidovýchovnou činnost až na jednu pětinu (Škoda, 1968), podporovány byly v podstatě pouze bezplatné kurzy pro nezaměstnané. Mnohé lidové a spolkové školy na tuto situaci zareagovaly svým přeorientováním na pořádání komerčních kurzů, čímž byly jednak narušeny původní lidovýchovné ideály, jedna byla omezena všeobecná přístupnost lidovýchovných aktivit. Hospodářská krize se tak stala i krizí mravní, nabývající podoby ztráty zodpovědnosti vůči společnosti. V této době se pod tlakem událostí rovněž poprvé projevila hrozba nastupujícího fašismu.

7.3 Období tzv. třetí republiky (1945–1948)

Celou tragickou éru okupace je možno hodnotit jako období politického, hospodářského, kulturního a v nemalé míře i mravního úpadku. Tento proces byl bezprostředně spojen mj. i s postupným omezováním dostupnosti vzdělání, které vyvrcholilo uzavřením vysokých škol 17. 11. 1939. Organizace zřizované a kontrolované vládou (zejména Úřad lidové osvěty či veřejné osvětové služby) měly za úkol kontrolovat oblast vzdělávání, kultury a sportu a tyto aktivity využívat ve prospěch panujícího režimu.

Výchozím ideovým konceptem krátké doby trvání poválečné demokratické republiky (1945–1948) byla renesance společnosti na s odkazy na hodnoty a směřování předválečného Československa. **Košický vládní program**, výchozí politický dokument obnovené republiky, ve svém článku XV. formuloval požadavky na ideologickou revizi dosavadní výchovné praxe a její důslednou demokratizaci. Lidovýchova procházela obdobím dynamického rozvoje, pro který bylo typické např. rozšiřování soustavy veřejných knihoven nebo dalším budováním sítě osvětových zařízení pod

patronací národních výborů. Své aktivity obnovila i řada institucí fungujících již před válkou (např. Sokol, Orel, Dělnická akademie, Socialistická akademie atd.). Od roku 1946 opět vycházel odborný časopis Česká osvěta, na svou roli navázal i Masarykův lidovýchovný ústav. Celkové osvětové působení státu v těchto poválečných letech bylo zaměřeno především na odstranění posledních zbytků negramotnosti a doplnění základního vzdělání. Většina akcí měla alespoň zpočátku výrazně spontánní a živelný charakter (včetně tolik rozšířené popularizace SSSR), neboť krátká doba trvání tzv. třetí republiky neumožnila vytvoření komplexní a funkční struktury osvětové činnosti.

Stále významnější roli zaujímal státně politická výchova narušující obecně přijímaný princip nadstranickosti a apolitičnosti osvětové práce. Tato perspektiva byla ovšem zcela nepřijatelná pro stále silnější KSČ, řídící se tezí o nadstranickosti jako buržoazní a stranickosti jako socialistické ideje (Škoda, 1972, str. 114). Ne nepodstatná byla i okolnost, že na základě Košického vládního programu byla většina důležitých postů, včetně ministerstev informací a vzdělávání, obsazena členy KSČ. To se poprvé výrazně projevilo u příležitosti znárodnění (28. října 1945), kdy byly na celém území státu pořádány přednášky o významu a důležitosti nového zřízení.

Určujícím legislativním aktem té doby byl dekret prezidenta republiky č. 130/1945, o státní péči osvětové, ze dne 26. října 1945, který přesunul osvětovou práci do popření státního zájmu. Jeho koncept rovněž vycházel z díky Košického vládního programu, jak bylo možné vypořádat z důrazu kladeného na revoluční přeměny ve společnosti, které měly být iniciovány především pokrokovou osvětovou činností. Na rozdíl od předcházejícího lidovýchovného zákona č. 67/1919 se nový právní předpis netýkal pouze občanské výchovy, ale snažil se podchytit širší lidovýchovné kontexty, jak naznačuje definice obsažená již v prvním paragrafu dekretu. Státní péče osvětová je tu extenzivně vymezena jako soustavná kulturní a státně politická výchova lidu (Benešovy dekrety, 2002, s. 175). Nově byly rovněž stanoveny podmínky materiálního a personálního zabezpečení.

Zákon uložil zakládání okresních a místních osvětových rad (ty byly přiřčeny k MNV), vrcholným orgánem byla zemská osvětová rada. V osvětových radách zasedali zástupci politických stran a masových organizací, včetně armády a SNB. Inteligence a odborní pracovníci z různých resortů měli povinnost zapojit se do aktivit veřejné osvětové činnosti. Při Ministerstvu školství a osvěty měla být rovněž zřízena Státní lidovýchovná rada plnící funkci poradního sboru ministra. K jejímu ustanovení nicméně nikdy nedošlo. O systémové kompetence se dělilo Ministerstvo školství a osvěty a Ministerstvo informací (sféra státně politické výchovy). Jak upozorňuje Škoda (1972, s. 75), tato situace vyhovovala především KSČ, která si i po změně na postu ministra školství (v roce 1946 byl komunističtí Nejedly nahrazen národním socialistou Stránským) udržela nad touto oblastí alespoň částečný dohled, neboť ministrem informací byl další její zástupce Václav Kopecký.

Z hlediska vývoje pedagogiky dospělých/andragogiky v Československu je zásadní ustanovení paragrafu 8, v jehož rámci byly stanoveny podmínky vědeckého a odborného vzdělání lidovýchovných pracovníků. Vzhledem ke krátkému trvání nově konstituované republiky a i s ohledem na stále výraznější politické spory, kterými procházela, nebyly nikdy vydány zamýšlené prováděcí předpisy, které měly specifikovat obecně stanovená ustanovení dekretu o státní péči osvětové (Holman, 1968, s. 89). Řada kodifikovaných opatření proto nikdy nebyla naplněna (např. kromě již zmíněné Státní lidovýchovné rady šlo např. o zřízení lidových osvětových škol či o plnění vědeckého a odborného vzdělání lidovýchovných pracovníků).

Shrnutí kapitoly

Nejenom počátky, ale i značná část následného vývoje vzdělávání dospělých v českých zemích se orientovaly na kolektivní potřeby, přičemž takto nebyly uspokojovány jen úzce vymezené vzdělávací potřeby, ale i jejich potřeby kulturní, politické, sociální a ekonomické. Vedle dílčích adresátů vzdělávání (venkov, dělnictvo, ženy aj.) byla ústřední úloha připisována národu definovanému etnicky či politicky. Se vznikem Československa přichází ve vztahu ke vzdělávání dospělých ke slovu aktivní podpůrná role státu. Ta poskytla potenciál k dalšímu rozvoji probírané oblasti těšící se dlouhodobému

zájmu kulturních a politických elit. Tak jako byl politický vývoj v některých obdobích pro vzdělávání dospělých příznivý, v jiných byl výrazně limitující nebo přímo destruktivní.

Na tuto kapitolu navazuje část elektronické podpory k předmětu Andragogika a vzdělávání dospělých, která se věnuje aktuálnímu vývoji českého vzdělávání dospělých.

Doporučená literatura

ŠKODA, Kamil. *Kapitoly z dějin andragogiky*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-326-1.

VYMAZAL, Jiří. České vzdělávání dospělých ve světle tradice a při pohledu do budoucnosti. In: BENEŠ, Milan a kol. *Idea vzdělávání v současné společnosti*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 91–109. ISBN 80-86432-40-8.